

ПРОБЛЕМИ НА СЪВРЕМЕННАТА ТЕМА И ПРОЗАТА

Предстоящият X конгрес на БКП е добър повод да се анализират постиженията на нашата литература през последните години, да се набележат някои тенденции на нейното развитие. Редакцията на „ЛМ“ се обърна към неколцина наши белетристи с молба да се изкажат върху проблемите, свързани с изображението на съвременния герой в белетристиката, участието на писателя в процеса на самопознание на своя народ, съотношението съвременност—история, стилните търсения в нашата проза от последно време и др., а също да посочат творбите, които са им направили най-силно впечатление. По-долу поместваме отговорите, които се получиха в редакцията. Освен тези изказвания първият брой на „ЛМ“ за 1971 г. включва редица статии, които разглеждат славните традиции на нашата партийна, революционна литература, а също така и някои нейни съвременни успехи.

КАМЕН КАЛЧЕВ:

Проблемите, свързани с изображението на съвременния герой в белетристиката, са преди всичко от идейно и естетическо естество. Пред нашата съвременна социалистическа литература, която в своята същност е ангажирана литература, стои въпросът за идейната, миогледна яснота и целенасоченост. Ние сме писатели комунисти. Ние воюваме за ново общество в борба със стария свят. Марксистко-ленинският миоглед определя нашата идейна, гражданска позиция, а заедно с това и нашата творческа, естетическа концепция за изкуството и литературата. Ние се ръководим от Марксовото разбиране за философията — не само да опознае света, но и да го измени. Нашето социалистическо изкуство трябва не само дълбоко да вникне в същността на съвременното диалектическо развитие на света, не само да опознае неговото сложно и богато многообразие, понякога конфликтующо и противоречиво, но също тъй и да намери ония опорни точки, които ще сочат перспективата на развитието, нейното прогресивно, оптимистично изменение.

В този смисъл идейността трябва да бъде дълбоко свързана с художествеността. Критерият за майсторството трябва да се търси в единството на съдържанието и формата. Спекулите на някои да дават преднина на идейността за сметка на формата и обратното, да се увличат от самоцелното формотворчество за сметка на съдържанието, на идеята, винаги са били в ущърб на майсторството, винаги са осакатявали художествената сила и стойността на произведението.

На теория ние всички сме съгласни с тая стара истина — за единството на форма и съдържание, но в практиката ние често подценяваме едната или дру-

гата страна, забравяйки, че „голата идейност“ е също своего рода „формализъм“, чужд на нашата марксистко-ленинска естетика, както и „голата форма“ е самоцелно, празно „изкуство за изкуството“. И едното, и другото води към формализма, към вулгарния социологизъм и самоцелното естетство. Такъв род „изкуство“ обслужва не нашата комунистическа кауза, а обратно — то я компрометира и в последна сметка служи на нашите врагове. Ние сме против такова разбиране за изкуството, за литературата. Нашата комунистическа, идейна, партийна литература е съвременна и високо художествена литература; тя гледа на „естетическото“ като политическа, идейна категория и непрекъснато се стреми към творческа реализация на тази първостепенна и във висша степен партийна задача.

Като изхождаме от това разбиране, ние по-вярно и по-точно бихме се добрали и до „проблемите, свързани с изображението на съвременния герой в белетристиката“.

Нашата литература, поне теоретически, а до голяма степен и в своята художествена практика отдавна разбра и преодоля догматичното и опростителско разбиране за „героя“ изобщо и за „съвременния герой“ по-специално в нашата съвременна социалистическа действителност. Старото разбиране доведе до схематизма, лакировката, безконфликтността. То създаде привидно идейна, а в същност дълбоко порочна, антиидейна и антикомунистическа литература продукт на неправилната култовска концепция за литературата и изкуството. Априлският пленум на нашата партия, вдъхновен от XX конгрес на КПСС, ликвидира тази антимарксистка, антиленинска постановка и даде широк простор на всички видове изкуства и особено на литературата. Не случайно след Априлския пленум в нашата литература се създадоха условия за общ подем, за издигане на идейността и художествеността; израснаха нови поколения, които внесоха нова струя и ново дишане на изкуството. Героят и героичното бяха разгледани и трактувани в тяхната сложност и многообразие и това помогна за действителния разцвет на литературата ни през последните 10—15 години. Няма съмнение, че този идеен и художествен процес продължава и ще продължава да се развива и усъвършенствува. Ние все още сме длъжници пред народа и пред партията, що се отнася до пълнокръвното творческо разкриване на нашия съвременник и по-специално на авангарда на днешното общество — работническата класа. Направеното досега обаче дава основание да се мисли, че нашата литература ще съумее да се справи и с тая голяма и трудна задача, тъй като за това има вече създадени предпоставки. И най-важното, пътят е ясен и нищо не е в състояние да отклони писателите от него, въпреки някои временни колебания и лутания, продиктувани от неразбиране, от липса на идейна теоретическа подготовка, а понякога за съжаление и от чисто конюнктурни пригаждания и съображения. Но това последното не е в сферата на творчески разговор и то няма и не може да има сериозна перспектива; засега то е само спирачка в общото развитие, която спирачка ние наричаме напоследък „сив поток“.

Разрешим ли проблема за майсторството (разбирай идейността и художествеността, съдържанието и формата в тяхното диалектическо единство!) ние ще разрешим и проблема за изображение на съвременния герой в белетристиката. Талантливото, убедително изображение на съвременния герой произтича и се подхранва от самия живот, от фактите и явленията на действителността. А фактите и явленията в тая действителност, изучени и усвоени дълбоко и всестранно, никога не са били и не могат да бъдат против прогресивните тенденции на съвременното социалистическо общество. Голямата роля на изкуството е да разкрие тези тенденции, да ги покаже и да ги поднесе със силата на художественото внушение. Ето, в това се състои идейността, партийността и комунистическата целенасоченост на социалистическия реализъм, на нашето анга-

жирано изкуство. Тук ние трябва да търсим и да разкриваме ония морални и политически стойности в характера на съвременния герой, които със своята сложност и противоречивост сочат оптимистичната перспектива на развитието, на живота. И в тъгата, и в радостта, и в трагедията и одата, и в патоса и елегията на живота, присъщи на човешката същност, ние трябва да търсим оптимистичната перспектива. Понятието „оптимизъм“, „оптимистично“ трябва да бъде очищено и освободено от тясното, опростено разбиране, каквото му се влага понякога. То трябва да бъде разглеждано като морално-етична, политическа и естетическа категория, като двигател на живота, като смисъл и съдържание на съществуването, без което ще настъпят застоят, разрушението и мъртвилото.

Това са опорните точки, от които ние тръгваме в нашата сложна творческа практика, когато изобразяваме съвременния герой.

Нашата литература по своето начало е била винаги реалистична. Тя има славни и големи традиции в това отношение. Но в руслото на реализма тя винаги е била многообразна, с различни стилове и художествени почерци. И в това между другото се състои нейното богатство и нейната сила. Няма защо да изреждаме имена на автори, като се почне от Ботев и Вазов и се стигне до Смирненски и Вапцаров, Елин Пелин и Йовков и др. и др. Всички те са търсили свой индивидуален изказ, свои стилови особености в зависимост от творческия си натюрел. Днешната ни литература, вярна на традициите на миналото, и сега се стреми да разнообразява реалистичния си образ с различни направления, без да изменя с това на социалистическия реализъм, напротив, така само го обогатява. В това отношение биха могли да се посочат стилови постижения по посока на епичното повествование; стилови търсения по посока на лирично-импресивното направление; експресивно-гротескното виждане; лаконичната проза; документално, художественото пресъздаване на действителността и пр. и пр. Тези стилови търсения, обогатени от творческата индивидуалност на творците, правят богатата палитра на нашата социалистическа литература.

Тези стилови търсения имат своята идейна и художествена стойност и място в социалистическата ни литература само тогава, когато произтичат непосредствено от творческия натюрел и индивидуалната същност на писателя. В противен случай те звучат маниерно, необедително и фалшиво. Те са противоположани на реализма, те са формалистични увлечения.

Плодотворни стилови търсения в нашата съвременна литература ние виждаме и в по-старите, и в по-младите поколения. Епичното начало е прекрасно защитено от такива майстори като Димитър Талев, Димитър Димов, Людмил Стоянов, Георги Караславов, Емилиян Станев и др. В по-средното поколение: Павел Вежинов, Андрей Гуляшки, Богомил Райнов и др. В по-новите поколения имаме ярки прояви на епични, лирични и експресивно-гротескни търсения в такива автори като Ивайло Петров, Николай Хайтов, Георги Мишев, Йордан Радичков, Дико Фучеджиев, Дончо Цончев, Димитър Вълев и др. Към тези автори могат да се прибавят още толкова от най-младото поколение. Всички те — и старите и младите — търсят и намират оригинални изказни средства, които представляват стилово разнообразие на нашата социалистическа литература, нейното богатство.

В същност те са известни и сами са се наложили с художествената си сила: „Диви разкази“ на Хайтов, „Неосветените дворове“, „Барутен буквар“ и някои от последните новели на Радичков, „Роман на колела“ на Дончо Цончев, „Преди да се родя“ на Ивайло Петров и др. Списъкът далеч не е пълен. Могат да бъдат изброени още десетки други произведения и автори, които дават образа и характера на нашата новаторска социалистическа литература.

Едно голямо литературно произведение е всякога равнозначно на голямо откритие в областта на националната душевност. Най-доброто в нашата българска литература е в същност най-добро именно с постиженията си в разкриването на националния характер.

От тая гледна точка писателят най-добре участва в самопознанието на своя народ, като пише искрено и добре (което значи талантливо).

С изключение на някои примерни сполуки в областта на разказа и на романа, българската проза от последно време като цяло не се е домогнала до значителни успехи в отразяване безелите на нашата национална съдба.

Ако става дума за стилни търсения, най-силно впечатление са ми направили в това отношение последните книги на Емилиян Станев. Във всяка нова книга той е в стилно отношение всякога нов и различен. Сравнете „Иван Кондарев“ с „Легенда за Сибин“ и нея с „Антихрист“ и ще се убедите във все новите стилни и езикови превъплъщения на този автор. Неговата творческа амбиция в това отношение е много продуктивна и заслужава удивление.

И Радичков в стилно отношение също се мени — достатъчно е да сравните „Козята брада“ с „Барутен буквар“, за да се види стиловата разлика между тях. Тези промени в стила се дължат естествено в много голяма степен и на взаимовръзката между съдържание и форма, но във от тази взаимовръзка те са резултат и на творческата амбиция да бъдеш и нов, и различен.

Постигнения в тази насока има според мене и при Камен Калчев, и при Богомил Райнов, и при Ивайло Петров, Георги Мишев и Димитър Вълев, а в по-различна степен и у други „млади“ и зрели съвременни писатели.

През последните години ми направиха впечатление книгите: „Легенда за Сибин, преславския княз“, „Пътища за никъде“, „Барутен буквар“, „Софийски разкази“, „Матриархат“, „Преди да се родя“, „Между розата и лъва“, „Отклонение“, есетата на Ст. Сивриев, някои от разказите на Димитър Вълев, „Цената на златото“ и др.

Що се отнася до лошите книги — да ги оставим на критиците.

ЙОРДАН РАДИЧКОВ:

Съвременната ни проза е лишена от фабула; ние нямаме писатели-фабулисти. Известна интелигентност в това отношение се проявява в областта на криминалното четиво, но там постиженията са тъй минимални и тъй много още миришат на чужда кожа, за да можем да ги приемем като реално завоевание. Мисля, че от формална гледна точка ние имаме известни успехи в използването на изразните средства. Фразата на съвременната книга стана по-наситена и по-пъргава, носи повече аромат и цветове, макар и с мъка в книгите си пробива път народната разговорна реч. Тъй както гледам, през последните години книгите станаха по-любопитни и по-интересни за четене, но наред с това те станаха и по-лесни за забравяне.

СЪОТНОШЕНИЕТО СЪВРЕМЕННОСТ—ИСТОРИЯ
В ЛИТЕРАТУРАТА

Много хора забравят, че има тема и сюжет. Сюжетът може да бъде от миналото, а темата от съвременността. Художникът е свободен да облече своите виждания в образи от което и да било време. Той не е напълно свободен от своите впечатления и оттам — може да се насочи към миналото или към настоящето. Достатъчно е да прочете един летопис или няколко страници от историята, за да проектира това, което го възбужда в историческата действителност.

Аз не правя разлика между една хубава книга, написана с исторически сюжет, и книга, написана със съвременен сюжет. Дори истинските шедевори в изкуството, строго погледнато, се оказват в известна степен исторически, а много от нашумелите книги със съвременна дата — еднодневки.

Важното е от каква позиция се разглежда човекът, с какво съзнание пристъпвате към него. Върнах се към историята не защото преднамерено желях това, а просто защото известни впечатления се наложиха. Не бих написал „Легенда за Сибин, преславския княз“, ако не бях отишъл в Мадара, ако не бях спал в една от тия къщички, отредени за нашите археолози, и ако професор Бешевлиев не ми беше показал една сребърна чаша, намерена при разкопки в един гроб в Преслав. Също и „Антихрист“. Не бих написал и тази книга, ако не се зачетох в нашата старобългарска литература, в разни жития, дамаскини и пр. и ако професор Петър Динев не ми беше създал интерес към тях. Мисля, че тематиката и на едната, и на другата книга е наситена със съвременност. Иначе не бих намерил смисъл да пиша подобни книги. Иван Кондарев, Сибин и героят в „Антихрист“ — Теофил, имат нещо общо помежду си.

Струва ми се, че ако вземем някои от нашите най-добри белетристи от миналото и сравним техните езикови, стилови средства, вижданията им и художествените им търсения с постиженията на най-добрите наши съвременни белетристи, ще трябва да признаем, че в днешните наши писатели има по-задълбочено и по-сложно светоусещане, по-оригинални и по-богати изразни средства, по-сложна композиция, по-малко битовизъм. И това се дължи според мен на богатото съдържание, което самият живот днес предлага. И тъй като формата се определя от съдържанието, налага се писателят да си служи с по-сложна композиция, с по-разнообразни изразни средства. Разбира се, тук не става въпрос за книги от „сивия поток“. Традицията е и консервативност. В едно време на нови търсения не ще съмнение, волю-неволю, ще я пренебрегваме.

Ето неколцина автори, които с удоволствие чета: книгите на Йордан Радичков, „Цената на златото“ от Генчо Стоев, някои книги на Камен Калчев, „Матриархат“ на Георги Мишев, някои разкази на млади колеги, „Срашният съд“ на Блага Димитрова, „Звездите над нас“ на Павел Вежинов, Николай Хайтоев, от когото очаквам много, Ивайло Петров и др.